

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A1.α

1. Σωστό
2. Λάθος

A1.β

i) τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας - τὰ περὶ τὰς ὀργάς

ii) τὰς ἐνεργείας

B1. Στο χωρίο «μαρτυρεῖ δέ... ἀγαθοὶ ἢ κακοὶ» ο Αριστοτέλης αποδεικνύει ότι τόσο οι τέχνες όσο και οι αρετές αποκτώνται μέσω της επανάληψης πράξεων και όχι εκ φύσεως. Οι ίδιες ενέργειες που οδηγούν στη γένεσή τους μπορούν να προκαλέσουν και τη φθορά τους, ανάλογα με την ποιότητά τους. Έτσι, από τις συνήθεις πράξεις οι άνθρωποι γίνονται αγαθοὶ ἢ κακοὶ. Ο δάσκαλος συμβάλλει καθοριστικά, διότι καθοδηγεί τη διαδικασία του εθισμού, εξασφαλίζοντας τη σωστή διαμόρφωση της ἔξης.

Ο Αριστοτέλης παρουσιάζει επιχείρημα, με το οποίο δείχνει ότι η αρετή είναι προϊόν εθισμού και η ποιότητά της εξαρτάται από την ποιότητα του εθισμού που την προκαλεί. Η δημιουργία και ο εκφυλισμός της επίκτητης ιδιότητας προκύπτουν από αντίστοιχους λόγους και ποιότητα εθισμού. Έτσι για συγκεκριμένους λόγους και με την κατάλληλη άσκηση οι άνθρωποι κατακτούν την αρετή και ακριβώς για τους αντίθετους λόγους και με την ακατάλληλη άσκηση η αρετή εκφυλίζεται. Ο Αριστοτέλης εννοεί μάλλον μια διαδικασία «δόμησης» και «αποδόμησης» της αρετής ενισχύοντας τη θέση του για τον επίκτητο χαρακτήρα της. Τα ρήματα «γίνεται – φθείρεται» μας παραπέμπουν στο θεμελιώδες αντιθετικό ζεύγος της φιλοσοφικής σκέψης «γένεσις – φθορά». Για τον Αριστοτέλη, αυτή ήταν μια φυσική διαδικασία μονόδρομη: γένεση -> αύξηση -> τελείωση -> παρακμή -> φθορά. Αυτή, λοιπόν, η διαδικασία ακολουθείται και στις ηθικές αρετές. Κάθε αρετή για τους ίδιους λόγους και χρησιμοποιώντας τα ίδια μέσα γεννιέται και με την καλή εξάσκηση κατακτιέται, ενώ με την κακή εξάσκηση χάνεται.

Με τη χρήση αναλογικής απόδειξης συνεχίζει ο Αριστοτέλης, για να δείξει ότι το ίδιο συμβαίνει και στις τεχνικές εργασίες. Διευκρινίζει ότι η απόκτηση μιας δεξιότητας προϋποθέτει την εξάσκηση του ανθρώπου στο περιεχόμενο της δεξιότητας που επιθυμεί να αποκτήσει. Έτσι, αν κάποιος αποφάσισε να γίνει οικοδόμος, η άσκησή του δεν μπορεί παρά να είναι στην οικοδομική τέχνη. Το ίδιο και εκείνος που θέλει να γίνει κιθαριστής, θα ασκηθεί στο παίξιμο της κιθάρας. Όμως απλώς η οποιαδήποτε εξάσκηση για την απόκτηση μιας δεξιότητας δεν οδηγεί στο ίδιο αποτέλεσμα, αλλά η ποιότητα της εξασκήσεως, που προηγείται, καθορίζει την ποιότητα της αποκτημένης δεξιότητας. Με τον όρο τέχνη, εννοείται το σύνολο γνώσεων και δεξιοτήτων που επιτρέπουν στον συγκεκριμένο κάτοχό τους να παράγει μορφές, τεχνικά δημιουργήματα. Υπό αυτήν την

έννοια, δηλώνει ο Αριστοτέλης, η τέχνη μιμείται τη φύση· κοινός παράγοντας που τις συνδέει είναι η ύπαρξη κάποιας δημιουργικής λογικής. Έτσι, τεχνίτης δεν είναι μόνο ο καλλιτέχνης αλλά γενικότερα ο δημιουργός, και προϊόντα της τέχνης όχι μόνο τα καλλιτεχνικά έργα αλλά όλα τα δημιουργήματα του τεχνίτη.

Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιώντας τα παραδείγματα των οικοδόμων και των κιθαριστών προσθέτει ένα νέο στοιχείο – επιχείρημα: τη σημασία της καλής («εὖ») και της κακής («κακῶς») άσκησης στην ποιότητα της αποκτημένης επίκτητης ιδιότητας. Δεν αρκεί, λοιπόν, απλώς να εξασκούμαστε σε μια οποιαδήποτε πράξη, αλλά να εξασκούμαστε σε καλές και σωστές πράξεις. Αυτό το βλέπουμε και στις τέχνες, αλλά και στις ηθικές αρετές. Με τη χρήση του «επαγωγικού παραδείγματος» ο Αριστοτέλης δείχνει ότι στην πράξη η ποιότητα της άσκησης και της μαθητείας προσδιορίζει την ποιότητα της επίκτητης ιδιότητας.

Ο Αριστοτέλης επισημαίνει ότι για την καλλιέργεια της ηθικής αρετής απαραίτητη κρίνεται η συμβολή του διδάσκοντος και της διδασκαλίας, της εκπαίδευσης γενικότερα, γιατί η ηθική ποιότητα του κάθε ανθρώπου προκύπτει όχι απλώς από την άσκηση, αλλά από την ποιότητα της άσκησης που έχει προηγηθεί. Ο δάσκαλος θα δώσει τον προσανατολισμό του ορθού εθισμού διδάσκοντας τους κανόνες της αρετής, τους τρόπους εφαρμογής τους και εκπαιδύοντας στην ορθή άσκηση. Ο δάσκαλος είναι αυτός που παρακολουθεί και καθοδηγεί τους ανθρώπους στον σωστό εθισμό. Το ίδιο απαραίτητος είναι ο δάσκαλος και στις τέχνες, διότι αυτός θα διδάξει τον ασκούμενο σε μια τέχνη τους κανόνες της και τον σωστό τρόπο εφαρμογής τους. Αυτός ακριβώς είναι και ο ρόλος του νομοθέτη στην πόλη: αποτελεί τον δάσκαλο των πολιτών, ο οποίος χρησιμοποιώντας τα σωστά μέσα, δηλαδή τους σωστούς νόμους, θα διδάξει τους πολίτες τι είναι δίκαιο και τι άδικο, θα ορίσει τους κανόνες της δίκαιης και ηθικής συμπεριφοράς μέσα στην πόλη και θα τους οδηγήσει στην κατάκτηση των ηθικών αρετών και, άρα, στην ευδαιμονία.

Επομένως, στο συγκεκριμένο χωρίο ο Αριστοτέλης αποδεικνύει ότι τόσο οι τέχνες όσο και οι αρετές γεννιούνται και φθείρονται μέσω της επανάληψης πράξεων, και ότι από την ποιότητα αυτών των πράξεων εξαρτάται αν οι άνθρωποι θα γίνουν «άγαθοι ή κακοί». Η διαδικασία αυτή καθιστά αναγκαία την παρέμβαση του δασκάλου, ο οποίος λειτουργεί ως ρυθμιστής του εθισμού και εγγυητής της ορθής ηθικής διαμόρφωσης.

B2.

Τόσο ο καθηγητής Μιχάλης Σταθόπουλος, στο απόσπασμα από την ομιλία του, όσο και ο Αριστοτέλης στα Ηθικά Νικομάχεια κάνουν αναφορά στις επιλογές και τη στάση του ανθρώπου στις κοινωνικές του σχέσεις, συσχετίζοντάς τες με την αρετή της δικαιοσύνης.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

- Συστατικός πυρήνας της δικαιοσύνης είναι η φιλαλληλία και η κοινωνική υφή της (Στη δικαιοσύνη, λοιπόν, εμπεριέχεται ο φιλάλληλος και κοινωνικός χαρακτήρας), γι' αυτό και επεκτείνεται εκτός του καθαρά νομικού πλαισίου, ταυτιζόμενη με την επιείκεια.
- Άρα, η δικαιοσύνη και η επιείκεια, στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο, νοούνται ως η «αρετή προς τον έτερον», δηλαδή προς τον συνάνθρωπο.

- Προϋπόθεση είναι να αντιληφθούμε και να κατανοήσουμε την πλευρά του συνανθρώπου μας, χωρίς απαραίτητως να συμφωνήσουμε με αυτήν (*Απαιτεί τη θεώρηση και της οπτικής του άλλου, όχι αναγκαίως για να τη δεχθούμε, αλλά για να την κατανοήσουμε*), να προσφέρουμε, εφόσον απαιτείται, υποστήριξη και να δείξουμε αλληλεγγύη, βάσει και του συνταγματικού χρέους μας ως πολιτών.
- Η δίκαιη αυτή συμπεριφορά αφορά, γενικά, κάθε σχέση του ατόμου- πολίτη, σε ατομικό (τις προσωπικές, τις κοινωνικές, ακαδημαϊκές, επαγγελματικές, συναδελφικές, προς υφιστάμενο, προς προϊστάμενο, τις πολιτικές σχέσεις), αλλά και σε συλλογικό (τις διακρατικές, διεθνείς, διαπολιτισμικές, διαθρησκευτικές) επίπεδο.

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

- Και ο Αριστοτέλης, για τον προσδιορισμό των αρετών και των σχετικών με αυτές επιλογών, λαμβάνει υπ' όψιν το κοινωνικό πλαίσιο, αφού η αρετή αξιολογείται στο πλαίσιο των έλλογων σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ των μελών μιας πολιτικής κοινωνίας.
- Συγκεκριμένα, αναφέρει ως πρώτο πεδίο κοινωνικής συμπεριφοράς τα συναλλάγματα (*έν τοις συναλλάγμασι*). Με τον όρο αυτό, νοούνται όλων των μορφών οι συναλλαγές, συμβόλαια, συμφωνίες, πρωτίστως οι οικονομικές. Αυτού του είδους οι σχέσεις των συμπολιτών μεταξύ τους δεν είναι για τον Σταγειρίτη ένα επιμέρους ή περιορισμένης σημασίας ζήτημα μέσα στην κοινωνία. Είναι η συγκεκριμενοποίηση της αλλαγής, της ανταλλακτικής σχέσης μεταξύ των συμπολιτών. Και η σχέση αυτή είναι ιδρυτική και συστατική για την κοινωνία. Επιτυγχάνεται, κατεξοχήν, με τον εξισωτικό για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες ρόλο του νομίματος (χρήματος). Βλ. *Ἠθικὰ Νικομάχεια 1133b17-18*: οὔτε γὰρ ἂν μὴ οὔσης ἀλλαγῆς κοινωνία ἦν, οὔτ' ἀλλαγῆ ἰσότητος μὴ οὔσης, οὔτ' ἰσότης μὴ οὔσης συμμετρίας [: γιατί αν δεν υπήρχε ανταλλαγή, δεν θα υπήρχαν σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων· ούτε ανταλλαγή θα υπήρχε, αν δεν υπήρχε ισότητα· ούτε ισότητα, αν όλα τα αγαθά δεν μπορούσαν να μετρηθούν με ένα κοινό μέτρο –μετάφραση Δ. Λυπουρλής]. Κατά προέκταση, τα συναλλάγματα είναι ένα σημαντικό πεδίο ανάπτυξης και εμφάνισης ηθικών σχέσεων (Φάκελος Υλικού, σελ. 124). Αντιστοιχούν, λοιπόν, τα συναλλάγματα στην αναφορά του ομιλητή Μ. Σταθόπουλου στις κάθε είδους ανθρώπινες σχέσεις.
- Έτσι, ανάλογα με τη συμπεριφορά που θα υιοθετήσει σε αυτές τις συναλλαγές του, ο άνθρωπος μπορεί να καταστεί δίκαιος ή άδικος. ανάλογα με το αν προσδίδει ή όχι το στοιχείο της δικαιοσύνης στις συναναστροφές αυτές (*γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι*).
- Ο φιλόσοφος προβάλλει την καθοριστική σημασία της ποιότητας του εθισμού, καθώς το άτομο, συνηθίζοντας να προβαίνει σε πράξεις με θετικό ή αρνητικό ηθικό πρόσημο, διαμορφώνει αντίστοιχα καλές ή κακές –μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα, δηλαδή αρετές, ή κακές ήξεις, δηλαδή κακίες.
- Επομένως, γίνεται αντιληπτός ο πολιτικός χαρακτήρας της αριστοτελικής ηθικής, αφού ο άνθρωπος δεν αποκτά την αρετή της δικαιοσύνης για να ζήσει ως μονώτης, αλλά για να λειτουργήσει με τρόπο ωφέλιμο στις σχέσεις του με τους συνανθρώπους του, ως πολίτης- μέλος του κοινωνικού συνόλου (ανάλογη είναι και η οπτική του Μ. Σταθόπουλου).

Συμπερασματικά, οι δημιουργοί των δύο κειμένων αντιλαμβάνονται με όμοιο τρόπο την έννοια της δικαιοσύνης, αφού τη θεωρούν ως σύνολο επιλογών και συμπεριφορών στο πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των πολιτών.

Επισημάνσεις: 1) **Απαραίτητη η τεκμηρίωση με κειμενικές αναφορές και από τα δύο κείμενα.**

2) Η εκφώνηση ζητούσε παράθεση των στοιχείων των δύο κειμένων. Ωστόσο, αναμένεται οι μαθητές να προβούν και σε μια, έστω περιορισμένη, σύγκριση.

B3.

1. Λάθος
2. Λάθος
3. Σωστό
4. Σωστό
5. Λάθος

B4. ρυπογόνος γίνονται
ανάθεση νομοθέται
ένδεια έδει
ξέφρενος σώφρονες
διάστρεμμα αναστρέφονται

ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ Γ1

[27] Εξάλλου, ποιά από τα δύο ήταν προτιμότερο για μένα, κύριοι βουλευτές, να παρανομά τον καιρό της δημοκρατίας ή την εποχή των Τριάκοντα; Και δεν εννοώ ότι τότε είχα δύναμη ή ότι τώρα έχω συκοφαντηθεί, εννοώ απλώς ότι όποιος ήθελε είχε τότε μεγαλύτερα περιθώρια να παρανομήσει από ό,τι τώρα. Θα αποδειχθεί λοιπόν ότι εγώ εκείνη την εποχή δεν διέπραξα ούτε αυτό ούτε κανένα άλλο αδίκημα. [28] Έπειτα, από τη στιγμή που εσείς επαγρυπνείτε τόσο, πώς θα μπορούσα, αν δεν ήμουν ο χειρότερος εχθρός του εαυτού μου στον κόσμο, να επιχειρήσω να απομακρύνω το ιερό ελαιόδενδρο ειδικά από αυτό το χωράφι, όπου δεν υπήρχε ούτε ένα δέντρο παρά μονάχα, όπως ισχυρίζεται αυτός, ένας κορμός ιερού ελαιόδενδρου, που περιβάλλεται περιμετρικώς από δρόμο, που γύρω κατοικούν και από τις δύο πλευρές γείτονες, που δεν έχει περίφραξη και είναι ορατό από παντού; Ποιός λοιπόν υπ' αυτές τις συνθήκες θα τολμούσε να προβεί σε τέτοια ενέργεια; [29] Νομίζω μάλιστα ότι είναι παράδοξο εσείς, που η πόλη σας έχει διαχρονικά επιφορτίσει με την ευθύνη για τα ιερά ελαιόδενδρα, ούτε να μου έχετε επιβάλει ποτέ έως τώρα πρόστιμο γιατί εργάστηκα παράνομα, ούτε να με έχετε παραπέμψει στο δικαστήριο γιατί απομάκρυνα κάποια (δέντρα), και αυτός, που ούτε καλλιεργεί κάπου κοντά ούτε είχε οριστεί υπεύθυνος ούτε είναι σε ηλικία ώστε να γνωρίζει για τέτοια ζητήματα, να με καταγγείλει γιατί απομάκρυνα, υποτίθεται, ιερό ελαιόδενδρο.

Γ2. Ο ομιλητής προβάλλει για να υποστηρίξει την αθωότητά του τα εξής επιχειρήματα:

- Το δημοκρατικό πολίτευμα και η επαγρύπνηση για την τήρηση των νόμων που δεν επιτρέπει εύκολα να γίνονται παρανομίες, σε αντίθεση με ένα τυραννικό καθεστώς, όπως για παράδειγμα των Τριάκοντα (Πότερον δέ μοι κρεῖττον ἦν, ὃ βουλή, δημοκρατίας οὐσης παρανομεῖν ἢ ἐπὶ τῶν τριάκοντα;.....Πῶς δ' ἄν,..... ὑμῶν οὕτως ἐπιμελομένων ἐκ τούτου τὴν μοριὰν ἀφανίζειν ἐπεχείρησα)
- Κάνει επίκληση στο ἦθος του, που δεν θα του επέτρεπε να παρανομήσει σε καμία περίπτωση (εἰ μὴ πάντων ἀνθρώπων ἐμαυτῷ κακονούστατος ἦ,)
- Επικαλείται αντικειμενικούς- πρακτικούς λόγους που δε θα επέτρεπαν σε κανέναν νοήμονα ἄνθρωπο να προβεί σε μια τέτοια ενέργεια, λόγω της τοποθεσίας του ιερού δέντρου και της ύπαρξης γειτόνων (ἐκ τούτου τὴν μοριὰν ἀφανίζειν ἐπεχείρησα τοῦ χωρίου, ἐν ᾧ δένδρον μὲν οὐδὲ ἔν ἐστι, μιᾶς δὲ ἐλάας σηκός, ὡς οὗτός φησιν, ἦν, κυκλόθεν δὲ ὁδὸς περιέχει, ἀμφοτέρωθεν δὲ γείτονες περιουκοῦσιν, ἄερκτον δὲ καὶ πανταχόθεν κάτοπτόν ἐστιν;)
- Επίσης κάνει αναφορά στην προηγούμενη έντιμη ζωή του, τονίζοντας ότι ουδέποτε ενεπλάκη σε δικαστική διένεξη, ειδικά ως κατηγορούμενος (μήθ' ὡς ἐπεργαζόμενον πρόποτε ζημιῶσαί <με> μήθ' ὡς ἀφανίσαντα εἰς κίνδυνον καταστήσαι,)
- Τέλος κάνει επίθεση στο ἦθος του αντιπάλου, επισημαίνοντας ότι δεν μπορεί να στηρίξει τις κατηγορίες του, αφού ούτε εμπειρία έχει λόγω της ηλικίας του, επιπλέον εκτός αυτού ο κατηγορος ούτε πλησίον της συγκεκριμένης τοποθεσίας διαμένει για να έχει άμεση αντίληψη των γεγονότων και τέλος ούτε κάποια υπεύθυνη θέση έχει για αυτά τα ζητήματα (...τοῦτον δ' ὅς οὔτε γεωργῶν ἐγγὺς τυγχάνει οὐτ' ἐπιμελητῆς ἡρημένος οὐθ' ἡλικίαν ἔχων εἰδέναι περὶ τῶν τοιούτων, ἀπογράψαι με ἐκ τῆς γῆς μοριὰν ἀφανίζειν.)

Γ3.α. «τοῦτον δ' ὅς οὔτε ... ἡρημένος»: να μεταφέρετε τους κλιτούς τύπους στον άλλο αριθμό.

Τούτου, τοῦ ἔχοντος, τοιούτοις πράγμασι, ἡμῖν, σέ, ᾧ, των πόλεων, τοὺς ἅπαντας χρόνους, προσεταταγμένοι εἰσὶ, τοῦ μορίου ἐλαιῶνος, ἐπεργαζομένους, ἡμᾶς, ἀφανίσαντας, κινδύνους, τούτους, οἷ, τοῦ γεωργοῦ, τυγχάνουσι, ἐπιμελητές, ἡρημένοι

Γ3.β. διαβεβλημένος: διαβλήθητι

ἀφανίζεις: **ἀφανιῖν**

φησιν: **φαίησαν, φαῖεν**

περιοικῶσι: **περιώκουν**

Γ4.α. Να χαρακτηρίσετε συντακτικά τους όρους που εμφανίζονται στο αδίδακτο με έντονα γράμματα: οὔσης **επιρρηματική χρονική μετοχή**, γενική **απόλυτη, επιρρηματικός προσδιορισμός του χρόνου**, **δηλώνει το σύγχρονο στο απαρέμφατο παρανομείν**

ἀδικεῖν **τελικό απαρέμφατο, υποκείμενο του απροσώπου ἐξῆν** (υποκείμενο η αιτιατική τον βουλόμενον που εννοείται από τη δοτική προσωπική τῶ βουλομένων)

ἐμαυτῶ **ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός, δοτική αντικειμενική από το κακονούστατος ἐλαῶν, αντικείμενο του απαρεμφάτου ἐπιμελεῖσθαι**

ὡς ἀφανίσαντα, **επιρρηματική αιτιολογική μετοχή υποκειμενικής αιτιολογίας συνημμένη στο <με>, λειτουργεί ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας στο ζημιῶσαι ἐπιμελητῆς κατηγορούμενο στο ὅς από τη μετοχή ἤρημένος**

Γ4.β. «Πῶς δ' ἂν, εἰ μὴ πάντων ἀνθρώπων ἐμαυτῶ κακονούστατος ἦν, ὑμῶν οὕτως ἐπιμελουμένων ἐκ τούτου τὴν μορίαν ἀφανίζεις ἐπεχείρησα τοῦ χωρίου»: να αναγνωρίσετε το είδος του υποθετικού λόγου και να τον μετατρέψετε στο προσδοκώμενο.

ΥΠΟΘΕΣΗ εἰ μὴ πάντων ἀνθρώπων ἐμαυτῶ κακονούστατος ἦν
εἰ + οριστική ιστορικού χρόνου

ΑΠΟΔΟΣΗ Πῶς ἂν ἐπεχείρησα ἀφανίζεις... (ευθεία ερώτηση)
Δυνητική οριστική

Ο υποθετικός λόγος είναι το μη πραγματικό

ΤΟ ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΟ

Πῶς δ', εἰ μὴ πάντων ἀνθρώπων ἐμαυτῶ **κακονούστατος ᾧ (υποτακτική)**, ὑμῶν οὕτως ἐπιμελουμένων ἐκ τούτου τὴν μορίαν ἀφανίζεις **ἐπιχειρίσω (οριστική μέλλοντα)** τοῦ χωρίου»:

Επιμέλεια απαντήσεων: Γιαννουλάκη Παρασκευή, Συρκόλου-Κτώρου Ναταλία, Λυκούδη Μέμη, Ρεβελιώτης Βασίλης